

ઉંડું અધ્યયન કર્યું છે. એમની કેટલીક કૃતિઓની સુંદર મસોદદાર અક્ષરોમાં સ્વલિખિત પ્રત મળે છે તે તેમની પંડિત તરીકેની ચીવટ અને ચોકસાઈને પણ આભારી હોય. કવિની ગુજરાતી કૃતિઓની પદાવલિમાં તેમની સંસ્કૃત ભાષાની સજ્જતાએ પ્રભાવ પાડેલો છે. કવિની કૃતિઓમાં જોવા મળતું અપાર દેશીવૈવિધ્ય એમની સંગીતના જ્ઞાનની શાખ પૂરે છે.

કવિની કથાત્મક કૃતિઓમાં અકબરબાદશાહ અને જિનચંદ્રસૂરિના મેળાપમાં નિમિત્તરૂપ થયેલા બિકાનેર રાજ્યના મંત્રી કર્મચંદ્રનો તથા તેમના પૂર્વજનો વીગતપ્રચુર ઇતિહાસ આપતો ૨૨૯ કડીનો દેશીબદ્ધ ‘કર્મચંદ્રગંધાવલિ-પ્રબંધ’ (૨.ઈ.૧૫૮૮/સં.૧૬૫૫, મહા ૧૬ ૧૦; મુ.) કવિના ગુરુ જ્યસોમની સંસ્કૃત કૃતિ પરથી રચાયેલો છે અને ઐતિહાસિક માહિતીની દૃષ્ટિએ નોંધપાત્ર છે. કવિની રાસાત્મક કૃતિઓમાં ‘ધન્નાશાલિભદ્ર-ચોપાઈ’ (૨.ઈ.૧૬૧૮/સં. ૧૬૭૪, કારતક સુદ ૧૫ કે માગશર - ૧૦; મુ.) સૌથી વધારે મહત્વની છે. મુખ્યત્વે દેશીબદ્ધ ૬૧ ઢાળ અને ૧૨૨૬ કડીની આ કૃતિ જિનકીર્તિસૂરિવિરચિત ‘દાનકલ્પદ્રુમ’ તથા જ્ઞાનસાગરગણિ-વિરચિત ‘ધન્યકુમાર-ચરિત્ર’ને આધારે રચાયેલી છે પણ ‘દાનકલ્પદ્રુમ’ને મુકાબલે એ ઘણો સંક્ષિપ્ત બતાવે છે તેમ જ કેટલાંક વર્ણનો, વર્ણવિન્યાસાદિનું ચાતુર્ય, અલંકારરચનાની પ્રૌઢિ, સંસ્કૃત ઉપરાંત હિંદી-રાજસ્થાની-ફારસી પદાવલિ તથા તળપદાં કહેવતો-રૂઢિપ્રયોગોથી સમૃદ્ધ બાની એ બધામાં કવિનું ઉત્તમ કવિત્વ પ્રગટ કરે છે. જેન નલકથાને અનુસરતો, મુખ્યત્વે દેશીબદ્ધ ૧૬ ઢાળ અને ૩૫૩ કડીનો ‘નલદવદંતી-પ્રબંધ’ (૨.ઈ.૧૬૦૮/સં.૧૬૬૫, આસો ૧૬ ૬, સોમવાર; મુ.) થોડાંક હલ્લ પ્રસંગચિત્રણો સાથે બહુધા સીધું કથાકથન કરે છે અને ‘ધન્નાશાલિભદ્ર-ચોપાઈ’નાં જેવાં જ શૈલીલક્ષણો પ્રગટ કરે છે.

કવિની અન્ય રાસકૃતિઓ આ પ્રમાણે છે : ૧૭૩ કડીની ‘ક્ય-વન્ના-ચોપાઈ/સંધિ’ (૨.ઈ.૧૫૮૮/સં.૧૬૫૪, અસાડ ૧૬ ૮), ‘અંજનાસુંદરી-પ્રબંધ’ (૨.ઈ.૧૬૦૬/સં.૧૬૬૨, ચૈત્ર સુદ ૧૩, બુધવાર), ૨૬૮ કડીની ‘ઋષિદત્તા-ચોપાઈ’ (૨.ઈ.૧૬૦૭/સં.૧૬૬૩, ચૈત્ર સુદ ૮, રવિવાર), ૧૦૮ કડીની ‘ગુણસુંદરીપુણ્યપાવ-ચોપાઈ’ (૨.ઈ.૧૬૦૮, ૧૦૮ કડીની ‘જમ્બુ-રાસ’ (૨.ઈ.૧૬૧૪/સં.૧૬૭૦, શ્રાવણ સુદ ૧૦, શુક્રવાર), ૧૭૦ કડીની ‘મૂલદેવકુમાર-ચોપાઈ’ (૨.ઈ.૧૬૧૭/સં.૧૬૭૩, જેઠ સુદ ૧૩, મંગળ/શુક્રવાર), ૨૪૨ કડીની ‘કલાવતી-ચોપાઈ’ (૨.ઈ.૧૬૧૭/સં.૧૬૭૩, શ્રાવણ સુદ ૮, શનિવાર), ‘અગડદત્ત-રાસ’ તથા ‘દુમુલપ્રત્યેકબુદ્ધ-ચોપાઈ’. શ્રાવિકા જીવીએ ઈ.૧૫૮૮માં ગુણવિનય પાસે બાર પ્રત લીધાં તેનું વર્ણન કરતી ‘બારપ્રતજેડી/રાસ’ ગુણવિનયની જ કૃતિ છે એમ નિશ્ચિતપણે કહેવું મુશ્કેલ છે.

૨૪૭ કડીની ‘જીવસ્વરૂપ-ચોપાઈ’ (૨.ઈ.૧૬૦૮/૧૬૧૧) તથા અન્ય મનોનું ખંડન કરતી ૧૩૦૦ ગ્રંથાગ્રની ‘પ્રશ્નોત્તરમાલિકા-પાર્શ્વચંદ્રમત-(દલન)-ચોપાઈ’ (૨.ઈ.૧૬૧૭), ‘અંજલમતસ્વરૂપવર્ણન’ (૨.ઈ.૧૬૧૮/સં.૧૬૭૪, મહા સુદ ૬, બુધવાર), ‘હુંપકમતમોદિનકર-ચોપાઈ’ (૨.ઈ.૧૬૧૮/સં.૧૬૭૫, શ્રાવણ ૧૬ ૬, શુક્રવાર) અને ૩૮૨ કડીની ‘તપાએકાવનબોવ-ચોપાઈ’ (૨.ઈ.૧૬૨૦) એ કૃતિઓ કવિનો જૈનધર્મવિષયક સઘળા આચાર-વિચારોનો ઊંડો

ગુણવિમલ : ગુણસમુદ્ર(સૂરિ)

ગુ.સા.-૧૨

અને બારીક અભ્યાસ દર્શાવે છે. ‘ધર્મસાગર-ત્રીસબોલખંડન/ત્રિશદ્-ઉત્સુત્રનિરાકરણ-કુમતિમતખંડન’ ગદ્યમાં કે પદ્યમાં હોવાનું નિશ્ચિત થતું નથી તે ઉપરાંત કવિએ તપગચ્છના ધર્મસાગરના ‘ઉત્સુત્રખંડન’ના પ્રત્યુત્તર રૂપે સંસ્કૃતમાં ‘ઉત્સુત્રોત્પાટન-કુલક’ (૨.ઈ.૧૬૦૮) એ કૃતિ રચી હતી તેનું આ ગુજરાતી નામાંતર થયું હોય એવી શક્યતા પણ નકારી ન શકાય.

કવિની પ્રકીર્ણ રચનાઓમાં ઈ.૧૫૮૮માં થયેલી યાત્રાને વર્ણવતી ૩૨ કડીની ‘શત્રુજયચૈત્યપરિપાટી’, ૩૨ કડીનું ‘ચારમંગલ-ગીત’ (૨.ઈ.૧૬૦૪), ‘શત્રુજયયાત્રા-સ્તવન’ (૨.ઈ.૧૬૦૭/સં. ૧૬૬૩, ફાગણ સુદ ૧૩), ૩૧ કડીની ‘ખરતરગચ્છગુર્વાવલી/ગુરુ-પટ્ટાવલી’ (મુ.) ‘ચોવીસજિન-સ્તવન’, જિનચંદ્રસૂરિ, જિનસિંહસૂરિ અને જિનરાજસૂરિ વિશેનાં કેટલાંક ગીતો તથા અન્ય સ્તવનો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આમાંની કેટલીક રચનાઓ હિંદીમાં પણ છે.

ગદ્યમાં આ કવિએ ‘જયતિહુઅણ-સ્તોત્ર’, ‘બૃહત્સંગ્રહણી’, ‘નમોત્યુલ્કમ્’, ‘કલ્પસૂત્ર’, ‘આદિ-સ્તવન’ અને ‘પ્રણિપાતવરદંડક’ એ કૃતિઓ પર ભાવાવબોધ, ‘ભક્તમાર’ પર ટ્બો તથા ‘તપોલ્લુ-વિચારસાર’ રચ્યા હોવાની માહિતી મળે છે.

સંસ્કૃતમાં ઉપર નિર્દેશી કૃતિઓ ઉપરાંત ‘નેમિ-ગીત’, ‘દમયંતી-કથા/નલ-ચંપૂ’, ‘રઘુવંશ’, ‘વૈરાગ્ય-શતક’ જેવી કાવ્યકૃતિઓ પર તેમ જ ‘સંબોધસપ્તતિકા’, ‘લઘુઅજિતશાંતિ-સ્તવ’, જ્યસોમકૃત સંસ્કૃત ‘કર્મચંદ્રમંત્રીવંશ-પ્રબંધ’ જેવી જૈન ધર્મની કૃતિઓ ઉપર ટીકા કે વૃત્તિ રચેલી છે. તેમણે ‘વિચારરત્નસંગ્રહલેખન’ તથા ‘સવ્યવશબ્દાર્થસમુચ્ચય’ નામની સ્વતંત્ર કૃતિઓ પણ રચેલી છે.

કૃતિ : ૧. ધન્ના-શાલિભદ્ર ચોપાઈ, સં. રમણલાલ ચી. શાહ, ઈ.૧૯૮૩ (+સં.); ૨. નલદવદંતી પ્રબંધ, સં. રમણલાલ ચી. શાહ, ઈ.૧૯૮૦(+સં.); ૩. ઐજેકાસંગ્રહ; ૪. ઐસંગ્રહ; ૫. જૈજેકાસંચય(+સં.).

સંદર્ભ : ૧. જૈસાઈતિહાસ; ૨. યુજિનચંદ્રસૂરિ; ૩. જૈજેકાસૂચિ:૧, ૩(૧); ૪. હેજેજાસૂચિ:૧. [ભા.વે.]

ગુણવિમલ [ઈ.૧૬૩૮ સુધીમાં] : તપગચ્છના જૈન સાધુ. હોરવિજયસૂરિની પરંપરામાં પંડિત વિનયવિમલના શિષ્ય. ૨૭ કડીના ‘(દિલ્હીખંડન)વીરજિનપૂજાવિધિ-સ્તવન’ (વિ.ઈ.૧૬૩૮; મુ.)ના કર્તા.

કૃતિ : પ્રાસ્તરત્નસંગ્રહ:૨.

સંદર્ભ : ૧. મુપુગુલસૂચિ; ૨. હેજેજાસૂચિ:૧. [ચ.શે.]

ગુણશેખર [] : જૈન સાધુ. ૫ કડીની ‘અમર-સાગરસૂરિ-ભાસ’ના કર્તા.

સંદર્ભ : હેજેજાસૂચિ:૧. [શ.ત્રિ.]

ગુણસમુદ્ર(સૂરિ) [ઈ.૧૫૩૮ સુધીમાં] : જૈન સાધુ. ૧૩ કડીના ‘પાર્શ્વનાથ-સ્તવન’(વિ.ઈ.૧૫૩૮)ના કર્તા. એમને પૌર્ણમિક-ગચ્છના ગુણસાગરસૂરિના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવવામાં આવ્યા છે પણ એને માટે કશો આધાર નથી.

સંદર્ભ : મુપુગુલસૂચિ.

[શ.ત્રિ.]

ગુજરાતી સાહિત્યકોશ : ૮૯

ગુણસમુદ્ર(સૂરિ)શિખ [ઈ.૧૫મી સદી મધ્યભાગ]: નાગિલગચ્છના જૈન સાધુ. ગુણસમુદ્રસૂરિ(ઈ.૧૫મી સદી મધ્યભાગમાં હયાત)ના શિષ્ય. ભૂલથી ઉદયને નામે નોંધાયેલી ઉપદેશ કડીની 'શકુન્તલ-ચોપાઈ'ના કર્તા.

સંદર્ભ : ૧. જૈનકવિઓ:૧ - '૨૮ ગુણસ્તનસૂરિ'; ૨. આલિસ્ટઓઈ:૨; ૩. જૈનકવિઓ:૩(૧). [ક્રી.એ.]

ગુણસાગર : આ નામ ૧૮ કડીની 'અદ્વીતીયમુનિની સંજ્ઞા' (મુ.), 'શ્રી-સ્તવન' (વે.સં.૧૮મી સદી), ૨૮ કડીની 'ચિતામણિ-પાર્શ્વનાથ-વિનિત-સ્તવન' (વે.સં.૧૮મી સદી અનુ.), ૪ ઢાળ અને ૨૪ કડીની 'નરકદુઃખવર્ણનગામિત-આદિનાથ-સ્તવન' (વે.ઈ.૧૬૬૮; મુ.), ૧૬ કડીની 'જંબુસ્વામીની સંજ્ઞા' તથા ૨૦ ગંથાગ્ર ધરાવતી 'પુણ્ય-સંજ્ઞા' મળે છે. આ ગુણસાગર કથા છે તે સ્પષ્ટ થતું નથી.

કૃતિ : ૧. જિસ્તકાસંદોહ; ૨. મોસસંગ્રહ.

સંદર્ભ : ૧. આલિસ્ટઓઈ:૨; ૨. મુપુગૂહસૂચી; ૩. રાહ-સૂચી:૨; ૪. હેન્ડેસાસૂચિ:૧. [ચ.શે.]

ગુણસાગર-૧ [ઈ.૧૬૨૫ સુધીમાં] : મલધારગચ્છના જૈન સાધુ. હેમસૂરીશ્વરના શિષ્ય. ૧૫૦૦ ગંથાગ્રના 'નિમિચરિત્રમાલા'(વે.ઈ. ૧૬૨૫)ના કર્તા. અભયદેવસૂરિશિષ્ય ને 'નિમિચરિત્ર'ના કર્તા હેમચંદ્ર-સૂરિના સીધા શિષ્ય આ હોય તો એમનો સમય ૧૨મી સદી ગણાય પરંતુ કૃતિની ભાષા મોડા સમયનું સૂચન કરે છે. આથી 'જૈન ગુરૂર કવિઓ'એ આ કૃતિ ગુણસાગર-૪ની જ હોવાનું અને કવિએ 'નિમિચરિત્ર'નો આધાર લીધેલો હોઈ હેમસૂરીશ્વરને પોતાના ગુરુ ગણાવ્યા હોવાનું અનુમાન કર્યું છે. પરંતુ આ જાતના અનુમાનનું પણ સમર્થન કરતું મુશ્કેલ છે.

સંદર્ભ : જૈનકવિઓ:૩(૧).

[ચ.શે.]

ગુણસાગર-૨ [ઈ.૧૬૨૭માં હયાત] : તપગચ્છના જૈન સાધુ. વિજયસેનસૂરિની પરંપરામાં મુક્તિસાગર(રાજસાગરસૂરિ)ના શિષ્ય. ૭૨ કડીની 'સમ્યક્ત્વમૂલ-ભારત-સંજ્ઞા' (૨.ઈ.૧૬૨૭/સં.૧૬૮૩, મહા સુદ ૧૩, શુક્રવાર)ના કર્તા.

સંદર્ભ : જૈનકવિઓ:૩(૧).

[ચ.શે.]

ગુણસાગર-૩ [ઈ.૧૭મી સદી પૂર્વાર્ધ] : અંચલગચ્છના જૈન સાધુ. ગજસાગરસૂરિના શિષ્ય. ગજસાગરસૂરિના અવસાન (ઈ.૧૬૦૩) સુધીની માહિતી આપતા ૧૦૫ કડીના ચરિત્રાત્મક રાસ 'ગજસાગરસૂરિનિર્વાણ'ના કર્તા.

સંદર્ભ : ૧. અંચલગચ્છ દિગ્દર્શન, સં. 'પાર્શ્વ', ઈ.૧૮૬૮; ૨. જૈનપ્રોરટા. [ચ.શે.]

ગુણસાગર-૪ [ઈ.૧૭મી સદી પૂર્વાર્ધ] : વિજયગચ્છના જૈન સાધુ. વિજયત્રયિની પરંપરામાં પદ્મસાગરસૂરિના શિષ્ય. એમનો ૯ ખંડ અને ૧૫૧ ઢાળનો દુહા-દેશીબદ્ધ 'ઢાળસાગરહરિવંશ-પ્રબંધ'(૨.ઈ. ૧૬૨૦/સં.૧૬૭૬, શ્રાવણ સુદ ૩, સોમવાર; મુ.) વસુદેવચરિત્ર, કૃષ્ણલલિતચરિત્ર, નેમિનાથચરિત્ર, સાંભપ્રદ્યુમ્નચરિત્ર અને

૯૦ : ગુજરાતી સાહિત્યકોશ

પાંડવકથાના સમાવેશ કરતી જૈન પરંપરાની મહાભારતકથા વિસ્તારથી અને વીગતપ્રચુર રીતે વર્ણવે છે તથા લાક્ષણિક ધ્રુવાઓ વાળી સુંદર અને ગેય દેશીઓ, દૃષ્ટાંતપૂર્વક અપાયેલો ધર્મબોધ, કેટલાંક નોંધપાત્ર ભાવાલેખન ને વર્ણનો, આંતરપ્રાસનો વિનિયોગ અને ભાષામાં હિદી અસર એ લાક્ષણિકતાઓ ધરાવે છે. આ સિવાય તેમની અન્ય કૃતિઓ આ પ્રમાણે છે : ૨૦ ઢાળનો 'કવચવન્ના/કૃતપુણ્ય-રાસ' (૨.ઈ.૧૬૨૦), 'સંગ્રહણીવિચાર-ચોપાઈ' (૨.ઈ. ૧૬૧૮), ૨૮ કડીની 'મનગુણત્રીસી-સંજ્ઞા' (મુ.), ૩૨ કડીની 'રથુલિખન-ગીત' તથા મુખ્યત્વે હિદીમાં ૨૧ કડીનો 'હસ્તિનાપુર મંડન'શાંતિજનનવિનતિકૃપ-છંદ'(મુ.).

કૃતિ : ૧. ઢાલસાગર, પ્ર. મગનલાલ જ. શાહ, સં.૧૮૪૬; ૨. ચૈત્રસંગ્રહ:૨,૩; ૩. પ્રાદ્યંદસંગ્રહ; ૪. શનોશ્વરની ચોપાઈ આદિક લઘુગ્રંથોના સંગ્રહનું પુસ્તક, પ્ર. શ્રાવક ભીમસિંહ માલુક, ઈ.૧૮૨૨.

સંદર્ભ : ૧. જૈનકવિઓ:૧,૩(૧); ૨. હિંદેલોગભાઈ: ૧૮(૨); ૩. લીંહસૂચી; ૪. હેન્ડેસાસૂચિ:૧. [ચ.શે.]

ગુણસાગર-૫ [ઈ.૧૬૬૮માં હયાત] : જૈન સાધુ. 'ચંદનભાલા-ચોપાઈ'(૨.ઈ.૧૬૬૮)ના કર્તા.

સંદર્ભ : જૈનકવિઓ:૨.

[ચ.શે.]

ગુણસાર [] : જૈન સાધુ. ૧૫ કડીના 'શ્રાદ્ધવિધિનાવના-કુલક'(વે.સં.૧૮મી સદી અનુ.)ના કર્તા. સંદર્ભ : મુપુગૂહસૂચી. [શા.ત્રિ.]

ગુણસેન [ઈ.૧૬૨૮માં હયાત] : સાગરચંદ્રસૂરિશાખાના જૈન સાધુ. વાચક સુખનિધાનજ્ઞના શિષ્ય. ૨ કડીના 'સુખનિધાનગુરુ-ગીત'(સ્વલિખિત, વે.ઈ.૧૬૨૮; મુ.) તથા અન્ય સ્તવનોના કર્તા.

કૃતિ : એજેકાસંગ્રહ(૪સં.).

[ચ.શે.]

ગુણસોભાગ્ય-૧ [ઈ.૧૫૫૩માં હયાત] : જૈન સાધુ. વિજયદાનસૂરિના શિષ્ય. ૫ કડીની 'શંભાણીપાર્શ્વનાથ-સ્તવન'(૨.ઈ. ૧૫૫૩)ના કર્તા.

સંદર્ભ : મુપુગૂહસૂચી.

[ચ.શે.]

ગુણસોભાગ્ય(સૂરિ)-૨ [ઈ.૧૬મી સદી ઉત્તરાર્ધ] : જુઓ વિનય-મંડનશિષ્ય જયવંતસૂરિ.

ગુણલ્પ : પંડિત ગુણલ્પને નામે ૭ કડીની 'વીરગીતમ-સંજ્ઞા' મળે છે તેના કર્તા ગુણલ્પ-૧ છે કે કેમ તે નિશ્ચિત થઈ શકે તેમ નથી.

સંદર્ભ : હેન્ડેસાસૂચિ:૧.

[શા.ત્રિ.]

ગુણલ્પ-૧ [ઈ.૧૭મી સદી] : તપગચ્છના જૈન સાધુ. હીરવિજય-સૂરિની પરંપરામાં વિજયદેવસૂરિ (આચાર્યકાળ ઈ.૧૬૦૨-ઈ.૧૬૫૭)ના શિષ્ય. ૧૦ ઢાળ અને ૧૨૦ કડીના 'મહાવીરજિન-નિર્વાણ-સ્તવન'મહાવીરજિન-દીપાલિકામહોત્સવ-સ્તવન'(વે.ઈ.૧૭૮૮; મુ.)ના કર્તા.

ગુણસમુદ્ર(સૂરિ)શિખ : ગુણલ્પ-૧